

TRA ANSIA E FINITUDINE

LA NUOVA EUROPA DEI POETI A SZOMBATHELY

SZORONGÁS ÉS VÉGESSÉG KÖZÖTT

A költők új Európája Szombathelyen

Il titolo di questo volume è dato da un solo, intenso verso di Mario Luzi, estrapolato da *Italia*, accorato e commosso canto, vero e proprio inno personale che il grande poeta toscano, pochi mesi prima della sua scomparsa, ha concesso di pubblicare in questa antologia. Se leggiamo questo verso nel suo contesto, forse comprenderemo meglio un accostamento non immediatamente intellegibile:

*Sta' nei tuoi limiti, usa
la calma, la perseveranza,
l'attenzione dei sensi,
della mente – questo dicono
esperti consiglieri alla mia insufficienza
non sapendolo che il patto è già concluso
tra ansia e finitudine
e c'è pace terrena e ultraterrena, c'è.¹*

Il patto concluso tra ansia e finitudine, sfocia nella pace terrena, e nella pace ultraterrena, che giungono dopo le maestose ascese e le discese prudenti, non a capofitto, per evitare di annegare tra i gorgi insidiosi: il compito del poeta, di osare, di raggiungere i picchi più alti e di calarsi nelle tenebre più orride, non è fine a se stesso, ma racchiuso nel contatto dell'individuo con la sua terra, come dice il seguito del componimento:

*Di te molto, mia terra,
mi è inciso,
nell'anima e nel viso,
mi è scritto nelle carni,
ma tu di me rechi pure qualche traccia,
ti prego, non polverizzarla
del tutto, finché tutto sia compiuto.²*

Ed allora, quale vuole essere il messaggio di questa raccolta? Potremmo parlare di un coro di grandi solisti, che proprio nella varietà e nella unicità del timbro personale riesce a rendere in noi una singolare immagine della poesia europea, al di là delle strumentalizzazioni politiche e degli ottimismo obbligatori: il sogno di una letteratura europea è forse giusto non si realizzi mai, ma resti presente al nostro orecchio come un mormorio lieve e carezzevole, come l'incipit del coro verdiano *Va pensiero*...

L'idea, il progetto di una letteratura europea, si affacciano alla mente degli studiosi, dei lettori, dei poeti stessi, e siamo sempre meno sicuri di sapere di cosa stiamo parlando: la studiosa Franca Sinopoli ha curato un'importante antologia che porta un titolo emblematico: *Il mito della letteratura europea* e si concentra sullo stato "mitopoietico" dell'idea di letteratura europea e sulle sue molteplici varianti d'uso (dalla repubblica delle lettere, all'Europa letteraria alla letteratura europea vera e propria) in epoca moderna e poi contemporanea³: la letteratura europea ha infatti elaborato

A kötet címe Itáliából származik, Mario Luzi egy versének egyetlen sora. Ez a vers egy szomorú, megható ének, valóságos személyes himnusz. A nagy toszkán költő mindössze néhány hónappal halála előtt adta hozzájárulását ahhoz, hogy a vers ebben az antológiában megjelenhessen. A verset a maga kontextusában olvasva talán jobban megértjük azt a párhuzamot, közelítést mely első olvasásra esetleg észrevétlen marad.

Maradj határaid között, használd
nyugalmaid, kitartásodat,
az érzékek, az elme
figyelmét – így mondják szakértő
tanácsadói fogyatékoságomnak
nem tudva hogy a paktum már megkötött
szorongás és végesség között
s földi és földöntúli béke van... van.¹

A paktum megkötött a szorongás és végesség között, elérjük a földi, majd a földöntúli békét, melyek fenséges felemelkedések és óvatos leereszkedések közepette érkeznek, nem fejjel lefelé, hanem óvatosan, hogy el ne süllyedjenek az örvények alattomos mélységében. A költő dolga pedig az, hogy legyen bátorsága a legmagasabb csúcsokat megmászni, de legyen ereje alámerülni a legriasztóbb mélységek bugyrába is. Ez nem önmagáért való cél. Az egyén és szülőföldje közötti kapcsolatban rejtőzik, mint ahogy a költő a vers további részében fogalmaz:

Belőled, földem,
lelkembe és arcomba
oly sok vésetett,
husomba oly sok íratott,
míg te csupán néhány nyomom viseled,
kérlek, ne főd be porral egészen,
mígnem mindennek bevégeztetik.²

Valójában tehát mi is az üzenete ennek a gyűjteményes kötetnek? Mondhatnánk, hogy egy sok szólistából álló kórusról van szó, melynek tagjai éppen a maguk változatosságában, ugyanakkor a saját személyes, csak rájuk jellemző jegyekkel mégis képesek arra, hogy az olvasóban mégis egy egységes, de sajátos képet alakítsanak ki az európai költészetéről. Túl minden politikai felhasználhatóságon, az olykor kötelező „kincstári” optimizmuson azt mondhatjuk: talán a közös európai irodalomról szóló álmom, helyesen, soha nem lesz valóság, de ott hallatszik a füünkben könnyed, simogató suttogásként, mint Verdi kórusának kezdő sora a Szállj gondolat...

Az elképzelés, az európai irodalom gondolata ott van a tudósok, a nyelvi lektorok, de a költők agyában is, ugyanakkor egyre bizonytalanabban vagyunk a tekintetben, hogy valójában miről is beszélünk: a kutató Franca Sinopoli egy fontos antológiát szerkesztett, melynek

¹ Mario Luzi, *Italia*, in AA. VV., *Tra ansia e finitudine* (a cura di Dante Marianacci e Imre Barna), Budapest 2005, 87.

² *ibidem*

³ Franca Sinopoli, *Imago Europae. Storia e critica dell'idea di Letteratura europea*, Bollettino 900, 2003 n.1, in: www.unibo.it/boll900/numeri/2003-i/W-bol2/Sinopoli/Sinopoli.html

¹ Mario Luzi, *Italia*, in AA. VV., *Tra ansia e finitudine* (a cura di Dante Marianacci e Imre Barna), Budapest 2005, 87.

² *ibidem*

³ Franca Sinopoli, *Imago Europae. Storia e critica dell'idea di Letteratura europea*, Bollettino 900, 2003 n.1, in: www.unibo.it/boll900/numeri/2003-i/W-bol2/Sinopoli/Sinopoli.html

opere di critica e di poetica atte ad elaborare un discorso autoidentitario, definendo però di volta in volta i confini di questa identità, escludendo ed includendo anche a seconda delle capacità recettive e partecipative delle diverse culture nazionali (o parziali). La questione che ancora oggi sembra, a questo proposito, costituire il vero *discrimen* tra le possibilità di (auto)identificazione della letteratura europea, viene ricordata da Massimo Fusillo, a proposito di una *letteratura europea pluralistica e «politeistica»*: se si debba cioè intenderla in maniera curtiusiana, come fondata sulla continuità con la tradizione classica, così da costituire un *campo omogeneo*, una *nozione storica più che geografica, frutto di una spiccata continuità di temi e di topoi*, o se si debba riconoscerne la *grandezza massima proprio nel momento in cui si libera dal peso della tradizione classica: basta pensare al classico europeo per eccellenza, Shakespeare, che sapeva poco latino e pochissimo greco, e proveniva da una nazione allora marginale*⁴. La poesia europea è quindi, piuttosto, poesia degli europei, e dal quadro di insieme – giustamente allargato ben oltre i confini determinati dalla soglia del PIL nel suo valore medio – si riconosce nella dimensione della nuova Europa, (quella che appena due anni fa ha gratificata proprio con l'assegnazione alla letteratura ungherese di un premio Nobel!) Compito della critica è dunque scrivere la storia della letteratura non tanto come elenco e giustapposizione di nomi e dati biografici, ma come storia di quello che un grande poeta ungherese del Novecento, Mi-

már a címe is emblematikus: Az európai irodalom mítosza. A mű központi kérdése az európai irodalom gondolatának „mítoszteremtő” állapota és e gondolat változatos használata (az irodalom köztársaságától kezdve az irodalmi Európa fogalmán keresztül egészen a tényleges európai irodalom kifejezésig) a modern korban, majd a kortárs irodalom keretében.³ Az európai irodalom létrehozott olyan kritikai és költészettel foglalkozó műveket, melyek célja az volt, hogy valamiféle párbeszédet indítson el az önazonosságról úgy, hogy alkalmanként meghúzza ennek az önazonosságnak a határait, kizárva és befogadva a különböző nemzeti kultúrákat, vagy azok egy részét, befogadó és részvételi képességük függvényében. Ma is úgy tűnik még, hogy e tárgyban a kérdés továbbra is az: hogyan oldjuk fel az európai irodalom (ön)meghatározásának ellenmondásait. Erre emlékeztet Massimo Fusillo egy pluralisztikus és többistenhitű európai irodalommal kapcsolatban: vagyis arra, hogy az európai irodalmat curtiuszianus módon kell-e értelmeznünk, mint olyant, melynek gyökerei a folytonosságban és a klasszikus hagyományokban leletők fel, melyből egy homogén, inkább történelmi, mint földrajzi ismeretanyag építhető. Mindez a témák és toposzok hangsúlyos folytonosságának gyümölcse lenne. A másik lehetőség, hogy éppen abban a pillanatban kell elismernünk az európai irodalom maximális jelentőségét, amikor az felszabadul a klasszikus hagyományok súlya alól: elég, ha a par excellence európaire, Shakespeare-re gondolunk, ki latinul csak keveset tudott, még kevesebbet görögül és lényegileg egy marginális nemzet fia volt.⁴ Az európai költészet tehát inkább definiálható az európaiak költészetének és ennek együttes képéből állhat össze – helyesen jócskán kiszélesítve a horizontot a nemzeti össztermék, a GDP, vagy annak átlagértékei által emelt határokon túlra – az új európai dimenzió, az, melyet éppen két évvel ezelőtt ért az a megítéltetés, hogy éppen a magyar irodalmat ismerték el Nobel díjjal! A kritika feladata tehát az, hogy ne úgy írja meg az irodalom történetét, mint egyfajta felsorolást, nevek és életrajzi adatok együttesét, hanem úgy, ahogy azt egy XX. századi nagy magyar költő, Babits Mihály megfogalmazta. Szerinte az egyetemes irodalom az európai irodalommal azonosítható (elismerve tehát annak nehézségét, hogy az egyetemes irodalmat földrajzi értelemben elválasszuk az európai irodalomtól, valamint azt a fontos problémát, hogy az európai szellemiséget hogyan azonosíthatjuk az egyetemes irodalom szellemiségével. Éppen ezért, ha az európai irodalom nem is Európában született, az európai kultúra mégis ebből sarjadt):

„A világirodalom egységes, összefüggő folyamat, egyetlen hatal-

⁴ Massimo Fusillo, *Una letteratura europea pluralista e «politeistica»*, Bollettino 900, 2003 n.1, in: www.unibo.it/bol1900/numeri/2003-i/W-bol2/Fusillo/Fusillotesto.html

⁵ Mihály Babits, *Az európai irodalom története*, Budapest 1934, 5-7 (traduzione di chi scrive).

⁴ Massimo Fusillo, *Una letteratura europea pluralista e «politeistica»*, Bollettino 900, 2003 n.1, in: www.unibo.it/bol1900/numeri/2003-i/W-bol2/Fusillo/Fusillotesto.html

⁵ Mihály Babits, *Az európai irodalom története*, Budapest 1934, 5-7 (traduzione di chi scrive).

hály Babits, ebbe così a definire, identificando la letteratura universale con la letteratura europea (riconoscendo cioè, oltre i problemi di delimitazione geografica della letteratura universale rispetto alla dimensione europea, l'importanza dell'identificazione dello spirito europeo con la letteratura universale, per cui anche se la letteratura europea non è nata in Europa, da questa letteratura è nata la cultura europea).

La letteratura universale è un processo unitario e interrelato, un'unica immensa circolazione sanguigna. Quando Goethe se ne accorse e le diede un nome, essa esisteva da sempre: perché è assai più antica delle letterature nazionali. (...) Chi oggi se ne occupa come storico della letteratura, deve in ogni caso confrontarsi con lo spirito delle letterature moderne, che sono invero sempre più orgogliose di quanto le distingue dal processo comune. (...) La forza della tradizione europea si indebolisce giorno per giorno, le nazioni – anche sul piano spirituale – vogliono contrapporsi fra loro come nemici mortali, la nostra cultura letteraria comincia a mostrare i sintomi della putrefazione. Non è mai stato meno moderno come oggi scrivere la storia della letteratura universale. E non è mai stato più attuale.⁵

Così Babits, settant'anni fa. E oggi?

Antonio Donato Sciacovelli

The new anthology *Tra ansia e finitudine*, (*Between eagerness and finitude*), edited by Dante Marianacci and Imre Barna, is a collection of poems intended to offer the reader an overview of contemporary European literature. A literature, indeed, comprising many literatures, as this anthology derives from many poets, all European, their work born of the new Europe in which they find themselves. Many scholars have tried to define the term *European literature*, such as Franca Sinopoli, who refers to the "mythopoeic idea of European literature," or Massimo Fusillo, who views European literature as "pluralist" and "polytheistic." A great Hungarian poet of the 20th century, Mihály Babits, identified *universal literature* with *European literature*, observing, on the one hand, that European literature was more ancient than national literatures, and, on the other, that it was modern and relevant even then to conceive of literature in universal terms. And today?

mas vérkeringés. Mikor Goethe először észrevette és nevet adott neki, már réges-régen létezett: mert sokkal régibb, mint a nemzeti irodalmak. (...) A világirodalom történetírója mindenesetre szem-bentalálja magát a modern irodalmak szellemével, melyek egyre inkább csak arra büszkék, amiben a közös áramtól különbözni, attól elszakadni tudnak. (...) Az európai hagyomány ereje egyre csökken, a nemzetek szellemi téren is ellenségek módján akarnak farkasszemet nézni, irodalmi kultúránk a fölbomlás tüneteit mutatja. Világirodalomtörténetet írni sohasem volt korszerűtlenebb. És sohasem volt aktuálisabb."

Ezt írta Babits hetven évvel ezelőtt. És ma mit írna?

Antonio Donato Sciacovelli

